

Kewin Heik

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0009-0002-2501-9384

Małgorzata Kowalska-Chrzanowska, Przemysław
Krysiński, Natalia Pamuła, *Metody i narzędzia
budowania społecznej odporności na dezinformację: od
fact-checkingu po edukację medialną*,
wyd. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika, Toruń 2024, ss. 312

Recenzowana publikacja została napisana przez troje naukowców związanych z Instytutem Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Małgorzata Kowalska-Chrzanowska jest doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w dyscyplinie bibliologia i informatologia. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół jakości zasobów cyfrowych, otwartych modeli współpracy i dystrybucji treści, nauko- i bibliometrii, rozwoju kompetencji cyfrowych, nauki obywatelskiej, dezinformacji i fact-checkingu. Zasiadała w krajowych i międzynarodowych gremiach naukowych oraz realizowała projekty m.in. Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Centrum Nauki.

Doktor Przemysław Krysiński, przedstawiciel nauk o komunikacji społecznej i mediach, interesuje się cyfrowymi usługami publicznymi, mediami społecznościowymi, nowymi technologiami oraz projektowaniem i wdrażaniem systemów CMS. Natalia Pamuła, doktor reprezentująca tę samą dyscyplinę naukową, specjalizuje się w wyszukiwaniu informacji i ocenie jej jakości oraz edukacji informacyjnej użytkowników Internetu. Zajmuje się również nowymi technologiami w przekazywaniu, wyszukiwaniu i zarządzaniu informacją. Krysiński i Pamuła są ponadto współtwórcami kursów e-learningowych z zakresu Internetu, mediów społecznościowych i wizerunku w sieci. Zarówno dorobek naukowy, jak i dotychczasowa aktywność zawodowa wszystkich autorów jednoznacznie wskazują, że są oni właściwymi osobami do podejmowania problematyki edukacji medialnej.

Omawiana pozycja jest swego rodzaju kompendium wiedzy na temat dezinformacji. Słownik języka polskiego PWN (<https://sjp.pwn.pl>) definiuje dezinformację jako wprowadzenie kogoś w błąd przez podanie mylących lub fałszywych informacji. Zmanipulowane bądź zniekształcone komunikaty mogą przybierać rozmaite formy, różny może być także cel ich powstawania i rozpowszechniania. Tematyka dezinformacji nabiera szczególnego znaczenia we współczesnym świecie, w którym szybki przepływ informacji oraz mnogość i dostępność różnych kanałów informacyjnych sprzyjają przekazywaniu odbiorcom nieprawdziwych treści. Zjawisko dezinformacji stanowi jedno z kluczowych wyzwań współczesnych społeczeństw informacyjnych, co trafnie zauważyli autorzy, decydując się na podjęcie tej tematyki w swojej publikacji.

Opiniowana książka składa się z sześciu rozdziałów, które zostały logicznie uporządkowane, co ułatwia czytelnikowi zrozumienie omawianej tematyki. Struktura pracy jest przejrzysta – pięć rozdziałów zostało podzielonych na podrozdziały oraz podpodrozdziały, natomiast jeden z rozdziałów (drugi) zawiera wyłącznie podrozdziały. Autorzy rozpoczynają swój wywód od szczegółowego zdefiniowania zjawiska dezinformacji, przyjmując różne perspektywy, m.in. medialną, ekonomiczną i polityczną. Następnie przybliżają jego typologie, dokonując podziału dezinformacji według różnego rodzaju kryteriów (w tym często pomijanego rozróżnienia na disinformacje, misinformacje i malinformacje) oraz omawiają zjawisko infodemii. W rozdziale drugim charakteryzują istniejące systemy i modele rozpoznawania dezinformacji oraz prezentują zalecenia organizacji międzynarodowych (np. UNESCO czy Unii Europejskiej) dotyczące przeciwdziałania dezinformacji. Prócz tego, przedstawiają czytelnikowi fact-checking jako sposób walki z dezinformacją, a także opisują procedury weryfikowania informacji stosowane przez profesjonalne organizacje fact-checkingowe. Rozdział trzeci wyjaśnia, jaką rolę w długofalowej

walce z dezinformacją odgrywa edukacja medialna. Zawiera przegląd strategii narodowych w zakresie edukacji medialnej, wykaz kluczowych dokumentów i instytucji zaangażowanych w proces nauczania kompetencji medialnych oraz syntetyczny opis wybranych inicjatyw z tego zakresu podejmowanych w każdym z krajów Unii Europejskiej. W kolejnym rozdziale przybliżono wybrane projekty i przedsięwzięcia edukacyjne z Polski i ze świata (tj. kursy internetowe i webinaria) mające na celu podniesienie świadomości uczestników w zakresie mechanizmów manipulacji oraz nauczenie ich skutecznych strategii obrony przed dezinformacją. W rozdziale piątym podjęto tematykę wykorzystywania gier jako narzędzi edukacji medialnej w walce z dezinformacją. Autorzy słusznie dostrzegli, iż połączenie elementu rozrywkowego z procesem nauczania, szczególnie w tematyce tak ściśle powiązanej z nowymi mediami, może przynosić wymierne korzyści. Za pomocą kwerendy wyszukiwarek internetowych udało się im dokonać przeglądu gier edukacyjnych dedykowanych problematyce dezinformacji. Ostatni rozdział traktuje o projektowaniu szkoleń e-learningowych, które stają się coraz częstszą metodą kształcenia. Zagadnienie zostało szczegółowo opisane, z uwzględnieniem każdego etapu postępowania. Treści przedstawiono w sposób metodyczny i usystematyzowany, dzięki czemu mogą pełnić rolę zbioru zaleceń dla twórców kursów. Publikacja została wzbogacona o ilustracje i autorskie tabele, posiada ich spis, a także bibliografię, wykaz skrótów oraz indeks przedmiotowy.

Układ książki może początkowo sprawiać czytelnikowi trudności – brak tradycyjnych wcięć akapitowych oraz jednolitych odstępów między liniami powoduje, że tekst tworzy zwarte bloki, rozdzielone dość dużymi przerwami. Takie rozwiązanie może wpływać na komfort lektury, zwłaszcza na początku. Należy zaznaczyć, że powyższa uwaga odnosi się do kwestii edytorskich, a nie merytorycznych walorów książki.

W książce pojawiają się jedynie nieliczne, drobne uchybienia redakcyjne i choć nie mają wielkiego znaczenia, mimo wszystko wpływają na jej ogólną jakość. Przykładami takich usterek są m.in.: zwrot „interesująca lektura dla zainteresowanych” (s. 17), który może być uznany za tautologiczny; zdanie „zjawisko fałszywego połączenia dobrze ilustruje opis do kadru z filmu ilustrującego wypadające z okien samochodu” (s. 33), zawierające zbędne powtórzenie, wprowadzające do tekstu niejasności; sformułowanie „negowanie faktów, odwracanie faktów” (s. 22), w którym powtórzenie rzeczownika „faktów” obniża stylistyczną jakość wypowiedzi; niepoprawnie odmienione wyrażenie „fact-checkingowe” (s. 71) oraz zwrot „wspieranie ich poprzez wspieranie” (s. 71), w którym użycie tego samego rzeczownika w tak bliskim sąsiedztwie jest błędem stylistycznym. W publikacji nieprecyzyjnie użyto słowa „emitowany”. Według *Słownika*

języka polskiego PWN (<https://sjp.pwn.pl>) odnosi się ono przede wszystkim do transmisji radiowej lub telewizyjnej, czyli do sytuacji, gdy określony program jest nadawany w radiu lub telewizji. Autorzy wykorzystali je w zdaniu opisującym premierę filmu „Szybcy i wściekli 8”. Napisali: „zaprezentowany fragment pochodzi z emitowanego w 2017 r. amerykańskiego filmu akcji” (s. 33). Film mógł być wielokrotnie emitowany w telewizji w różnych latach, natomiast w kinach miał swoją premierę i był wyświetlany przez określony czas, więc poprawniejsze byłoby użycie wyrażen np. „mającego premierę w 2017 r.” bądź „wyświetlanego w kinach w 2017 r.”.

Pewne posunięcie autorów budzi wątpliwości etyczne i prawne. W książce jako przykład misinformacji zaprezentowano zrzut ekranu z Facebooka, zawierający pełne imię i nazwisko oraz zdjęcie użytkownika portalu (s. 30). Publikowanie wizerunku oraz danych umożliwiających identyfikację osoby bez jej wyraźnej zgody narusza prawo do prywatności i ochrony danych osobowych, które gwarantuje m.in. RODO. Ponadto, z punktu widzenia etyki badań naukowych zaleca się zawsze dążyć do anonimizacji danych wrażliwych, np. poprzez zamazanie twarzy lub utajnienie nazwiska.

Do mocnych stron publikacji należy kompleksowe omówienie tematu dezinformacji i edukacji medialnej. Autorzy na kolejnych stronach pracy kierują się zasadą „od ogółu do szczegółu”. Początkowo nakreślają temat dezinformacji w szerokim ujęciu, następnie celowo zawężają go, omawiając poszczególne jego aspekty. Tak również postępują z tematyką edukacji medialnej. Rozpoczynają od ogólnej, teoretycznej charakterystyki kompetencji medialnych, przechodzą do bardziej praktycznych zagadnień związanych z edukacją medialną w poszczególnych krajach Unii Europejskiej oraz projektami dydaktycznymi w Polsce i na świecie, a kończą na zbiorze gier edukacyjnych dotyczących weryfikowania dezinformacji. Dzięki takiemu podejściu czytelnik zyskuje możliwość stopniowego zapoznania się z tematem dezinformacji, zdobywa wiedzę w sposób etapowy. Taka struktura pracy ułatwia zrozumienie złożoności problemu, pozwala lepiej przyswoić nowe pojęcia oraz buduje solidne podstawy do samodzielnej refleksji. Do wyjaśnienia obszernych zagadnień, jak np. metodyki weryfikacji informacji (s. 78–83) czy etapów rozwoju edukacji medialnej (s. 94), zastosowano tabele, które znacznie ułatwiają odbiorcy zrozumienie informacji. Wpływa to także pozytywnie na aspekt wizualny recenzowanej pozycji. Jednym z największych walorów książki jest rozdział szósty, opowiadający o szkoleniach e-learningowych. Może posłużyć on jako poradnik dla osób tworzących kursy online, zarówno te na temat walki z dezinformacją, jak również szerzej – dotyczących nauk o komunikacji społecznej i mediach, a nawet innych dyscyplin, ponieważ większość treści tam zawartych to

wiedza uniwersalna, przydająca się autorom szkoleń internetowych wszelkiego typu. Idąc dalej, jeden z podrozdziałów rozdziału szóstego, traktujący o metodyce projektowania szkoleń e-learningowych, może okazać się szczególnie użyteczny nie tylko dla osób projektujących szkolenia online, lecz również dla twórców szkoleń stacjonarnych i stanowić cenne źródło pomysłów, wartościową wskazówkę lub punkt wyjścia podczas tworzenia takiego wydarzenia. Nowością na rynku badań medialnych jest również zestawienie gier opracowane przez autorów, w którym prezentują czytelnikowi ich tematykę, charakterystykę i inicjatorów, opisy rozgrywek, materiały ilustracyjne oraz dodatkowe uwagi.

Publikacja *Metody i narzędzia budowania społecznej odporności na dezinformację: od fact-checkingu po edukację medialną* wyróżnia się wśród literatury przedmiotu. Mając naukową formę, jest napisana w sposób komunikatywny i zrozumiały dla szerokiego grona odbiorców. Ponadto stanowi bardzo syntetyczne opracowanie tematu. Fragmenty dotyczące historii dezinformacji i jej typologii oraz infodemii mogą posłużyć jako materiał dydaktyczny, np. dla studentów dziennikarstwa czy zarządzania informacją. Z całością książki powinni zapoznać się medioznawcy i pozostali przedstawiciele świata nauki, powiązani z nowymi mediami. Warto polecić tę publikację młodszym odbiorcom, zwłaszcza uczniom szkół średnich aktywnie korzystającym z Internetu. Książka nie tylko poszerzy ich wiedzę na temat dezinformacji, ale również uwrażliwi na potrzebę weryfikowania informacji. Omawiana pozycja doskonale sprawdziłaby się jako materiał źródłowy na zajęciach z wychowawcą, których celem byłoby uświadomienie młodzieży skali problemu oraz proponowanie efektywnych sposobów przeciwdziałania zjawisku.